

умовах розвитку зеленої енергетики. *Агросвіт*.2020. №13-14. С. 61–65. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13-14.61

7. Івашків І.М., Трухан Л.М. Перспективи розвитку альтернативних джерел палива в Україні. *Економічний аналіз. Тернопіль*. 2019. Т. 29. №1. С.178—182. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13-14.61

8. Ivashkiv I., Kupalova H., Goncharenko N., Andrusiv U., Streimikis J., Lyashenko O., Yakubiv V., Lyzun M., Lishchynskiy I., & Saukh I.(2020). Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises. *Management Science Letters*, 10 (13), 2973—2984.DOI:10.5267/j.msl.2020.5.028

9. М. Gavrylenko, M. Fedirko, N. Dziubanovska, H. Pyrih, V. Brych and N. Halys. *10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*, Deggendorf, Germany, 2020, pp. 136-139, doi: 10.1109/ACIT49673.2020.9208930.

10. Пиріг Г. І., Файфур В.В., Крупка А.Я. Механізм фінансування енергоефективних заходів в умовах сталого розвитку суспільства. *Економічний аналіз*. 2018. Т.28, №3. С.71-77. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2018_28%283%29__11

11. Волощук О. П., Косовська Р.Ю. Продуктивність сортів та гібридів ріпаку озимого вітчизняної й зарубіжної селекції при вирощуванні в умовах західної частини Лісостепу. *Посібник українського хлібороба 2012 : наук.-практ. щорічник*. К., 2012. Т. 2. С. 283–284.

12. Івашків І.М., Абрамик, М. І. Шляхи економії витрат в умовах використання вітчизняного насіння ріпаку *Економічний аналіз: зб. наук. Праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. Том 19. No 3. С. 122-125. <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1042/890>*

УДК 631.115:(005.56:63) (477)

Прокопишин Оксана

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри обліку та оподаткування
Львівський національний аграрний університет
м. Львів, Україна

Oksana Prokopyshyn

Candidate of Economics, associate professor
Department of Accounting and Taxation
Lviv National Agrarian University, Ukraine

ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

CREATION OF THE FAVORABLE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR AGRICULTURAL COOPERATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Стратегічним напрямом довгострокового збалансованого розвитку сільської економіки є зростання підприємницької активності та поліпшення інвестиційного клімату. Вимоги ринкової економіки передбачають постійну диверсифікацію форм і методів організації праці в усіх сферах сільської економіки, що у свою чергу забезпечує зростання рівня зайнятості, покращання соціальних стандартів і якості життя сільських жителів.

Один із пріоритетних напрямів використання соціально-економічного потенціалу підприємництва на сільських територіях у сучасних умовах – розвиток кооперації.

Кооперація та кооперативні відносини в селі існують з давніх-давен. Сільськогосподарська кооперація у процесі свого розвитку зазнавала і злетів, і падінь. Нинішня стадія функціонування окреслена неабияким застоєм процесу кооперації в селі.

З активізацією євроінтеграційних процесів кооперативні проблеми в аграрному секторі стають у край актуальними. Позаяк Європейський Союз саморегульовані громадські організації визнав досить потужним механізмом втілення агрополітики. Тож в умовах розвитку національної економіки варто застосовувати новітній європейський досвід. Завдяки розширенню напрямків для малих фермерів та кооперативних формувань вони матимуть доступ до додаткових фінансових ресурсів, нарощуватимуть обсяги виробництва аграрної продукції, оновлюватимуть виробниче обладнання, активізуватимуть інноваційну діяльність і стимулюватимуть розвиток підприємництва в селі.

Сільськогосподарські кооперативи як суб'єкти аграрних відносин є об'єднанням сільських мешканців для спільного виробництва аграрної продукції та самих сільськогосподарських товаровиробників для організації надання різноманітних послуг. Розвиток кооперації на селі – один із пріоритетних напрямів державної аграрної політики. Виконуючи економічні й соціальні функції, сільськогосподарська кооперація сприяє розвитку підприємництва в селі та забезпечує зростання стратегічного потенціалу підприємницьких структур. Адже участь у кооперативах забезпечує можливість невеликим суб'єктам аграрного ринку нарощувати власну конкурентоспроможність, збільшуючи при цьому обсяги виробництва і збуту своєї продукції. Саме тому в сучасних наукових дослідженнях дедалі більше уваги приділяють розвитку кооперації, зокрема в контексті підвищення ефективності функціонування сільської економіки та розвитку сільських територій.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад сільськогосподарської кооперації зробили відомі вчені І. Бурачек, І. Витанович, Ф. Горбонос, В. Зіновчук, О. Крисальний, Л. Климюк, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Н. Павленчик, Г. Черевко та ін. Наукові дослідження П. Березівського, В. Вітвіцького, П. Гайдучького, Т. Дудара, І. Лукінова, П. Саблука, О. Шпичака та ін. присвячені проблемам внутрішньогосподарських виробничих відносин, забезпечення прибутковості аграрних формувань і трансформації організаційно-правових форм у нові організаційні структури. Проблема кооперації присвячено низку програмних документів, розроблених як на рівні уряду, так і на регіональному та локальному щаблях. Зокрема це стосується Програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, Державної цільової програми розвитку українського села, а також стратегій розвитку цілої низки областей України. Водночас, часто програмні документи не враховують економічної сутності кооперації та ринкових механізмів її поширення на сільських територіях, що знижує рівень ефективності практичного впровадження відповідних програмних положень.

У 2020 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств». Цим нормативно-правовим документом удосконалюється механізм державної підтримки кооперативам, який має реалізовуватися через відшкодування 70% вартості (без ПДВ) як придбаних техніки та обладнання, так і профінансованих за рахунок банківських кредитів [7].

Процеси формування та ефективного розвитку кооперативів (як сільськогосподарських, так і споживчих і обслуговуючих) блокують недостатньо розвинутий інституційний механізм поширення кооперації на сільських територіях України. Це передусім стосується інституційно-правових проблем, пов'язаних із регулюванням діяльності сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів, зокрема визначення правового статусу перших як прибуткової організації, що призводить до фактичного нівелювання власне суті кооперативної ідеї. Враховуючи те, що метою виробничого кооперативу не є максимізація прибутку на вкладений капітал, а сам термін «прибуток» не повною мірою відображає природу коштів, отриманих кооперативом понад

здійснених витрат на виробництво продукції: «...скоріше слід говорити про прирощення особистих доходів членів кооперативу за рахунок зекономлених (не понесених завдяки кооперуванню) витрат» [3]. Тобто фактично об'єктом оподаткування діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів є особисті доходи їхніх членів, отриманих у результаті розподілу прибутку цих кооперативів пропорційно до трудової участі кожного члена. Що ж до сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, то тут ситуація діаметрально протилежна, адже, незважаючи на те, що їхній статус неприбутковості закріплений у спеціальному законі (ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» [5; 6]), на практиці багато обслуговуючих кооперативів реєструвалися і функціонували як прибуткові організації. Результат цього – неузгодженість між кооперативним, податковим та загальногосподарським законодавством.

Крім того, для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів вагомим законодавчим бар'єром на шляху розвитку залишається проблема сплати ПДВ. Особливо це стосується оподаткуванням ПДВ вартості послуг, які надаються членам кооперативу – власникам особистих селянських господарств із реалізації виробленої ними сільськогосподарської продукції [1].

Водночас за сільськогосподарською кооперацією варто закріпити потужний правовий статус із належним механізмом урегулювання майнових прав (ідеться передусім про виготовлену членами кооперативу продукцію після її передання для подальшої реалізації) та спрощений режим оподаткування їхньої діяльності.

Варто звернути увагу й на ті нормативно-правові акти, які стримують розвиток сільськогосподарської кооперації опосередковано, а саме через обмеження підприємницької ініціативи в селі, блокування самоорганізації та суспільної активності сільського населення, зниження якості людського капіталу сільських територій. Це, зокрема, стосується антимонопольного та фіскального законодавства, регуляторних актів, пов'язаних з розвитком місцевого самоврядування та бюджетною децентралізацією влади, формуванням сучасного ринку агроконсалтингу й дорадництва, проведенням необхідних реформ у навчально-освітній і науковій сферах, підвищенням ефективності регулювання міграційних процесів у сільській місцевості тощо.

У сучасних соціально-економічних реаліях розвитку сільських територій України до основних неформальних інститутів, пов'язаних з процесами кооперування, слід віднести: традиції самоорганізації населення, культуру підприємництва, соціальний капітал, правосвідомість, індивідуальну відповідальність, самоосвіту та саморозвиток, суспільні комунікації, моральні норми й духовні цінності тощо. Інакше кажучи, кооперація в умовах ринку, зокрема на сільських територіях, може відбуватися лише завдяки спільності індивідуальних економічних інтересів окремих осіб, що реалізуються через механізм ринкової самоорганізації, включаючи об'єднання їхньої приватної власності, але за умови, що в суспільстві наявні необхідні інституційні передумови – відповідне нормативно-правове забезпечення і норми звичаєвого права.

Основні проблеми законодавчого забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації доцільно розглядати за такими групами: державно-правові, економічні, соціально-психологічні та організаційні.

Негативними чинниками впливу на ефективність розвитку кооперації державно-правового характеру є недосконалість законодавства та нерегульованість статусу щодо оподаткування; упереджене ставлення з боку окремих представників влади та місцевого самоврядування; відсутність інформаційної підтримки.

Важливими економічними чинниками стримування розвитку кооперації є: відсутність необхідних коштів та обмежена матеріально-технічна база; обмежений доступ до кредитних ресурсів; агресивне конкурентне середовище (приватні посередники); недосконалість інфраструктури аграрного ринку. Не останнє місце серед перешкод кооперації в селі посідає проблема отримання кредиту на розвиток господарства (сільгосптехніка, насіннєвий та племінний матеріал тощо). Окрім дуже великих банківських кредитних відсотків, існує

проблема отримання кредиту, адже для його оформлення вимагається застава. Селянин, як правило, може заставити лише своє майно: будинок або земельну ділянку. Однак для жителів віддалених сіл ця процедура надзвичайно складна: означене майно має низьку заставну вартість, гарантів за кредитами знайти дуже складно, органи державної влади та місцевого самоврядування не мають права бути гарантами. Індивідуальні сільськогосподарські виробники та невеликі кооперативи фактично змушені покладатись на власні сили, для них нереально отримати кредит, або зацікавити інвестора.

Серед соціально-психологічних чинників варто виокремити низький рівень знань та деформоване уявлення широкого загалу про кооперацію; переважання негативного ставлення до спільної діяльності; низький рівень ініціативності населення і членів кооперативу; спокусу поділу пайового фонду успішного кооперативу; наявність «псевдокооперативів» (створює негативний імідж справжнім кооперативам).

До організаційних відносимо пасивність виборних органів управління, недостатній контроль найманих працівників; низький рівень економічних і кооперативних знань членів кооперативу; брак кваліфікованих працівників; необґрунтоване прагнення керівництва до швидкого розвитку кооперативу.

Отже, розвивати кооперацію на сільських територіях України доцільно насамперед у руслі ринкової самоорганізації сільського населення. При цьому першочергову увагу треба приділити заходам, спрямованим на подолання інституційних бар'єрів, що обмежують вказану самоорганізацію, зокрема:

- демонополізації економіки, створенню належних умов для розвитку відкритої конкуренції та підприємництва в усіх сферах господарської діяльності, враховуючи сільське господарство, лібералізації фіскального законодавства;

- внесенню змін до нормативно-правових актів, що регулюють сферу кооперативних взаємовідносин з метою їх адаптації до стандартів ЄС, насамперед надання сільськогосподарським виробничим та обслуговуючим кооперативам особливого статусу з внесенням відповідних змін до системи їх оподаткування;

- децентралізації влади, розвитку сільських територіальних громад і місцевого самоврядування в селі, підвищенню рівня бюджетної самодостатності сільських і селищних рад, їх фінансової спроможності, що зумовить зростання інвестиційного потенціалу сільської економіки;

- активізації навчально-освітньої компоненти у розвитку сільських територій, враховуючи реалізацію низки загальнодержавних і регіональних програм для сільських мешканців, орієнтованих на підвищення якості людського капіталу села, залучення у сільську економіку та систему сільськогосподарської кооперації коштів трудових мігрантів, впровадженню в Україні сучасних управлінських технологій, насамперед у сфері аграрного менеджменту та агромаркетингу;

- інноваційному розвитку інфраструктури сільських територій, передусім – сфери телекомунікацій та доступу до мережі Інтернет, формуванню сучасних транспортно-логістичних мереж, модернізації закладів соціальної інфраструктури села.

В Україні є достатній інституційний потенціал для розвитку різних форм кооперації в сільській місцевості. Передусім це стосується регіонів, де у структурі землекористування, а також виробництва сільськогосподарської та інших видів продукції, значну частку займають господарства населення та фермери, оскільки основними підприємницькими структурами у сільській економіці, які можуть слугувати основою для розвитку кооперації, є особисті господарства населення та фермерські господарства. Вони володіють певним стратегічним потенціалом: виробничим і людським, враховуючи кваліфікаційну підготовку, навички та вміння, а також мотивацію своїх учасників, з необхідними соціальними комунікаціями та виробничими зв'язками. Найбільш умотивованими щодо участі в кооперативних об'єднаннях є ринково-орієнтовані господарства населення. Водночас їхня галузева

спеціалізація визначає вид кооперації, до якого найбільше тяжіють такі господарства: сільськогосподарська обслуговуюча або споживча.

В умовах фактичного блокування розвитку кооперативних відносин у сільському господарстві України, яке спостерігається на сучасному етапі його еволюції, доцільно сконцентрувати першочергову увагу не так на штучному збільшенні чисельності сільськогосподарських кооперативів, стимульованому спрощенням системи їхньої реєстрації чи цільовим субсидуванням цього процесу, як орієнтуватись на розробку і внесення необхідних змін у чинне законодавство з метою створення оптимальних умов для роботи сільськогосподарських кооперативів на ринкових засадах.

Частково кооперація у сільській місцевості може стимулюватись підприємствами, які розташовані поза межами міст, діяльність яких не пов'язана із сільським господарством, або пов'язана опосередковано. До таких підприємств належать науково-дослідні установи, профіль яких дотичний до вирішення проблем сільського господарства, об'єкти туристичної та IT-індустрії, транспортно-логістичні центри тощо. Вони здебільшого – джерело розвитку навколишніх сільських територій. Адже залежно від економічних пріоритетів свого функціонування можуть запропонувати виробникам нові технології, насіннєвий матеріал, добрива тощо.

Зростання стратегічного потенціалу підприємницьких структур у селі можна забезпечити вирішенням сільськогосподарськими кооперативами таких завдань:

- забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення його доходів;
- розвиток високопродуктивного сільського господарства;
- розвиток виробничої та соціальної інфраструктури села, що сприяє підвищенню якості життя (транспортна, інформаційна інфраструктура, торгівля, комунальне господарство, сфера охорони здоров'я та освіти, соціально-побутові, культурно-просвітницькі установи та ін.);
- диверсифікація економіки сільських територій на основі надання необхідних послуг для сільських мешканців територіальних громад;
- підвищення економічної активності населення за межами сільськогосподарської сфери;
- стимулювання до впровадження та використання ресурсозберігаючих, маловідходних технологій, охорони і відновлення природних ресурсів, альтернативної енергетики, виробництва екологічно безпечних продуктів;
- підвищення привабливості проживання і створення самобутнього іміджу сільських поселень;
- участь у процесах інноваційного науково-технічного співробітництва, інтеграція в інноваційно-технологічний простір на основі передових практик.

Одним із напрямів формування сприятливого інституційного середовища для розвитку кооперації є забезпечення досить високої якості функціонування об'єктів соціальної інфраструктури на сільських територіях України. Цього можна досягти передусім за рахунок розвитку транспортної сфери (якісні дороги, громадський та приватний транспорт тощо). Окрім того, необхідно створити умови для забезпечення дітям селян можливості отримання належної шкільної освіти, яка гарантуватиме можливість успішного проходження ЗНО, що не обмежуватиме вибір місця проживання для прийдешніх поколінь, але зробить його усвідомленим.

Слід також перейняти й адаптувати досвід європейських країн, у яких кооперація – один із найпотужніших секторів сільської економіки. Кооперація в європейських країнах – основа підвищення стратегічного потенціалу малого та середнього сільського бізнесу й підвищення його конкурентоспроможності в боротьбі з монополіями [8].

Адаптація такого досвіду в Україні потребує прийняття відповідних політичних рішень, які б відстоювали передусім інтереси підприємців і фермерів. Крім того, на жаль, у

нашому суспільстві відсутнє глибоке усвідомлення вирішення власних проблем суб'єктами сільської економіки через кооперацію [2].

Водночас найбільш дієвими інструментами формування сприятливого інституційного середовища для поширення в Україні сільськогосподарської кооперації європейського зразка є ті, що працюють на розвиток конкурентних ринкових відносин, забезпечення економічної рівноправності малого, середнього та великого бізнесу, недопущення дискримінації щодо окремих учасників ринку. Насамперед це стосується демонополізації економіки, причому не лише в аграрному секторі, але і в інших сферах господарського комплексу держави. Адже монополії та картелі є репрезентантами інтересів насамперед великого капіталу. Будучи ж уособленням монополізму на українському продовольчому ринку, вітчизняні агрохолдинги усіляко блокують можливості для розвитку конкуренції з боку дрібних виробників, зокрема обмежуючи перспективу формування ефективної сільськогосподарської кооперації фермерських та особистих господарств населення. Наприклад, представники Союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України вважають, що саме олігархічний капітал стоїть на заваді формуванню цивілізованого інституційного забезпечення розвитку кооперації в аграрному секторі України, через що законодавчі ініціативи в цій сфері не знаходять належної підтримки [2]. З огляду на це, Україні варто також перейняти досвід європейських країн щодо законодавчого обмеження розмірів сільськогосподарського землекористування, як власних, так і орендованих ділянок (наприклад у Німеччині максимальний розмір ділянки – 400-500 га, у Польщі – до 300 га, а зі спадком – до 500 га) [4].

Другим напрямом формування сприятливого інституційного та макроекономічного середовища для розвитку сільськогосподарської кооперації є зменшення рівня патерналізму, відмова влади від ручного управління економікою та відхід від політики надання преференцій окремим товаровиробникам. З цим також пов'язане недопущення цінових і фінансово-кредитних маніпуляцій з метою досягнення політичних чи лобістських цілей. Адже наявна в Україні складна система пільг і преференцій, насамперед в агропродовольчому секторі економіки, демотивує аграріїв знаходити ринкові засоби підвищення власної конкурентоспроможності, зокрема на основі розвитку системи сільськогосподарської кооперації.

І нарешті, третім ключовим пріоритетом формування в Україні відкритого ринкового середовища, яке є найкращим стимулом для розвитку реальної, а не бутафорної сільськогосподарської кооперації, – є лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, яка повинна забезпечити прихід на вітчизняний ринок, зокрема аграрний, серйозних західних компаній, що принесуть із собою не лише значні інвестиційні ресурси та нові виробничі технології, але й унікальний управлінський досвід і західну ділову культуру, невід'ємним атрибутом якої є філософія ринкової сільськогосподарської кооперації.

Отже, пріоритетного значення у процесі формування сільськогосподарських кооперативів, як важливих інститутів сільської економіки, відіграє спроможність суб'єктів аграрного ринку ефективно використовувати механізм ринкової самоорганізації. У сучасних українських реаліях цей механізм значною мірою заблокований низкою інституційних дисфункцій, які проявляються як на законодавчому рівні, так і через неформальні інститути. Для розвитку кооперації на сільських територіях України доцільно активізувати заходи з демонополізації економіки та стимулювання відкритої конкуренції, децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування, підвищення якості людського та соціального капіталу села.

Перелік використаних джерел:

1. Губені Ю. Е. Ідентифікація економічних перешкод кооперативних сільськогосподарських підприємств. *Кооперативні читання: 2013 рік: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Житомир, 4–6 квітня 2013 р.). Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2013. С. 79.

2. Кооперація з потугами. URL: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/836.html?ed=54>.
3. Малік М. Й., Кудінов А. С. Кредитне обслуговування сільськогосподарських кооперативів: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 166 с. С. 28.
4. На підтримку фермерства «хворіють» усі західні держави. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1808212-u_viyini_z_velikim_zemlevlasnikom_fermer_potrebue_nashoi_pidtrimki_2014786.html/
5. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
6. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>
7. Прокопишин О. С. Організаційно-економічний механізм управління розвитком сільськогосподарських кооперативних взаємовідносин. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. С. 45-49.
8. Cooperatives Europe. The power of cooperation – Cooperatives Europe key figures 2015-2016, Brussels, 2016 [Online] URL: <https://coopseurope.coop/resources/news/140-million-european-citizens-are-members-cooperative-new-report-released>

УДК 63:631.544

Пиріг Галина

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри агрономії, екології та агроінженерії
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Крупка Андрій

кандидат економічних наук
старший викладач кафедри економіки та фінансів
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
м. Тернопіль, Україна

Halyna Pyrih

Ph.D (Economics)
West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine

Andrii Krupka

Ph.D (Economics)
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Ternopil, Ukraine

ТЕХНОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРІВ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

TECHNOLOGY OF USE OF MINERAL FERTILIZERS: METHODOLOGICAL AND ECONOMIC-ECOLOGICAL ASPECTS

При розробленні технологій та нормативів застосування добрив в умовах органічного і відновлюваного землеробства, важливими залишаються питання охорони довкілля за різних рівнів антропогенних навантажень з досягненням максимальної економічної, енергетичної та екологічної ефективності.